

УДК 725.94:005.934.4]001.53(477+14-15+520)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/72-2-16>

Андрій ЛЕВИЦЬКИЙ,
orcid.org/0000-0002-7957-5581
аспірант кафедри теорії дизайну
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) *office@pnu.edu.ua*

РЕСТАВРАЦІЯ АРХІТЕКТУРНИХ ПАМ'ЯТОК: ПОРІВНЯННЯ ПІДХОДІВ УКРАЇНИ, КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА ЯПОНІЇ

Стаття зосереджена на проблемі реставрації пам'яток архітектури крізь призму співставлення підходів у цій галузі різних країн. Для співставлення обрано країни як територіально близькі, так і континентально віддалені, щоб дослідити взаємовплив підходів різних країн та відображення рис власної культури у підходах до реставрації. У статті висвітлено зміст поняття термінів, зокрема «реставрація», «консервація», «автентичність», «збереження», а також проводиться їх аналіз у зіставному аспекті в Україні, країнах Західної Європи, Японії. Здійснено аналіз низки публікацій українських, західноєвропейських та японських науковців, що дало можливість виявити відмінності у використанні ідентичних термінів в Україні і країнах Західної Європи, та відсутність у використанні окремих термінів у Японії. У статті проаналізовано підходи до реставрації, виявлено спільні та відмінні методи збереження оригінальної матерії та відмінності у сенсі реставраційної діяльності. За основу такого аналізу взято огляд наукових статей і робіт українських та європейських фахівців і дослідників реставрації/консервації творів мистецтва, архітектури. Це дало можливість виявити вплив європейських мистецьких студій на українські через свою територіальну близькість та культурну спорідненість. Особливий акцент зроблено на підхід до збереження національними фахівцями архітектурних пам'яток Японії, що підкреслило її індивідуальність, а також беззаперечний вплив власної культури та філософії на формування концепції збереження пам'яток. Увагу зосереджено на дотриманні автентичності при реставрації, що є предметом для дискусії та філософських роздумів. Зокрема, виділено погляди фахівців на збереження автентичної матерії пам'ятки, як цілісного об'єкту історії, та погляди на збереження нематеріальної складової пам'ятки, а саме навиків традиційного ремесла і техніки. Проаналізовано норми міжнародних документів, які регулюють питання збереження об'єктів світової культурної спадщини та дотримання автентичності при їх реставрації. На завершення окреслено фактори, які чинять вплив на становлення та формування підходів до реставрації.

Ключові слова: реставрація, консервація, збереження, автентичність, історична достовірність, архітектурна пам'ятка, культурна спадщина.

Andrii LEVYTSKYI,
orcid.org/0000-0002-7957-5581
Graduate student at the Department of Design Theory
Prykarpattia National University named after Vasyl Stefanyk
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) *office@pnu.edu.ua*

RESTORATION OF ARCHITECTURAL MONUMENTS: COMPARISON OF THE APPROACHES OF UKRAINE, WESTERN EUROPEAN COUNTRIES AND JAPAN

The article is focused on the problem of restoration of architectural monuments through the prism of comparison of approaches of different countries in this field. For comparison, the countries both territorially close and continentally distant were chosen in order to investigate the mutual influence of their approaches and the reflection of the features of their own culture in the approaches to restoration. The meaning of the terms, in particular "restoration", "conservation", "authenticity", "preservation" is studied in the article. The difference in understanding of these comparative aspect in terms in different countries such as Ukraine, Western European countries, and Japan are figured out. An analysis of a number of publications by Ukrainian, Western European and Japanese scientists was carried out, which made it possible to identify differences in the use of identical terms in Ukraine and Western European countries, and the absence of the use of certain terms in Japan. The article author analyzes approaches to restoration, reveals common and different methods of preservation of original material and differences in restoration activity. The analysis is based on a review of scientific articles and works of the Ukrainian and European experts and researchers of restoration/conservation of works of art and architecture. This approach provides to possibility reveal the influence of European art studios on Ukrainian ones due to their territorial proximity and cultural affinity. Special emphasis is given to preservation of architectural monuments in Japan by national specialists, who emphasize its individuality, as well as the undeniable influence of its own culture and philosophy on the formation of the concept of preservation of monuments. Attention is focused on maintaining authenticity during restoration, which is a subject for discussion and philosophical reflection. In particular,

the perspectives of specialists on the preservation of the authentic material of the monument, as a complete object of history, and the perspectives on the preservation of the immaterial component of the monument, namely the skills of traditional crafts and techniques, are highlighted. The norms of international documents, which regulate the preservation of objects of world cultural heritage and compliance with authenticity during their restoration, have been analyzed. In conclusion, the factors influencing the formation of approaches to restoration are outlined.

Key words: restoration, conservation, preservation, authenticity, historical authenticity, architectural monument, cultural heritage.

Постановка проблеми. Архітектура є монументальним відображенням сприйняття суспільства власної культурної спадщини. Дбайливо збережене історичне середовище формує уявлення про відношення суспільства до доказів свого давнього існування та його походження, відображається ставлення до джерел творчості його зодчих. Натомість при відсутності історичного кластеру (нашарування) та наявності перебудованого архітектурного середовища задається вектор формування такої ідеології, при якій відчуття комфорту переважає над історичною достовірністю/автентичністю. У цьому випадку історична достовірність/автентичність відходить на другий план, на першому ж залишається тільки естетика й практичність.

Реставрація архітектурних об'єктів, як наукова діяльність, завданням якої є зберегти та відновити оригінальність будівель, не має давньої історії. Не дивлячись на те, що реставраційною діяльністю впевнено займаються вже понад два століття, усе ж в Україні й світі продовжувала існувати тенденція використання будівель з історією понад сто років, наповнюючи їх сучасними інженерними системами без надання належного значення збереженню автентики матеріалів і декору.

Реставрація є виключно діяльністю людини, тому вплив культури суспільства певного народу чи, зокрема, його індивідуумів є беззаперечним. Нині, при аналізі відновлених архітектурних пам'яток, ми можемо отримати матеріал для порівняння підходів до реставраційної діяльності фахівців-реставраторів із країн різних континентів.

Аналіз досліджень. Чимало наукових праць присвячено дослідженню питань реставраційної діяльності. З українських науковців дослідженням питань збереження об'єктів культурної спадщини займалися, зокрема: Наталія Ревенко (наукова реставрація у системі вищої освіти та етичні проблеми реставраційної діяльності), Тетяна Тимченко (термінологічні варіації реставраційної діяльності та принципи освіти реставраторів-консерваторів), Леонід Прибега (формування архітектурно-реставраційної методики в Україні), Ірина Руднева, Іванна Глонь, Тамара Грабовська, Катерина Пузіна (збереження архітектур-

ної спадщини шляхом реконструкції історичних будівель). Дослідження європейських науковців теми реставрації/консервації та філософської основи цієї діяльності теж було взято до уваги. З них, зокрема науковці: Lisa Giombini (твори мистецтва та їх збереження), діалог між архітектором-реставратором Nigel Walter та філософом (аналітиком-естетиком) Peter Lamarque (застосування наративу для збереження історичних будівель), Giovanni Carbonara (італійська реставрація та перспективи реставраційної діяльності в сучасному суспільстві), Тапуа L. Park (процес збереження історичної дерев'яної архітектури в Японії), Knut Einar LARSEN (принципи та практики збереження історичних будівель в Японії в міжнародній перспективі), Masaru Sekino (методи збереження та реставрації дерев'яних пам'яток у Японії), Olimpia Niglio (порівняння архітектурної реставрації Японії та Італії).

Мета статті – порівняння підходів до збереження, ступеню дотримання автентичності у реставрації архітектурних пам'яток фахівцями-реставраторами різних країн (зокрема, України, країн Західної Європи та Японії), а також визначення впливу менталітету та філософії цих країн на підходи до реставрації. Вибір країн для дослідження не є випадковим. По-перше, він зумовлений близькістю України з країнами Західної Європи – як за географічним розташуванням, так і за історико-культурними зв'язками. По-друге, віддаленість Японії від континентальної Європи зумовлює наявність у першій особливостей власної філософії та вкладання свого сенсу в збереження пам'яток архітектури.

Виклад основного матеріалу. Сучасне покоління отримало в спадок те, що нині називають культурно-історичними цінностями. Разом із цим матеріальним світом успадковано й видиму та приховану сутність, що була закладена їхнім творцем у структурі, матеріалі, пластиці. Ця сутність – з одного боку, це певний символізм у творі, притаманний відповідній часовій епосі та культурі, а з іншого – це утилітарна функція, тобто практичне застосування твору. Створюючи певну річ (у цьому дослідженні це будівля) автор урахував сучасні йому потреби й умови життя, не зазираючи далеко в майбутнє. Ми, як спадкоємці тво-

рів мистецтва, можемо підкоритися теплим течіям і продовжувати вести спосіб існування, де гору братиме потреба сьогодення та ринковий попит. А можемо зазирнути далі горизонту й помірковувати – а що ми залишаємо наступним поколінням? Тобто від нас залишаються матеріальні цінності (надбання культури) чи, можливо, позбавляємо своїх нащадків чогось вартісного?

Досліджуючи діяльність з відновлення творів архітектури, варто проаналізувати значення терміну у термінології різних країн, оскільки термін «реставрація» використовується для окреслення дій і методів, а поняття «автентичність» викликає дискусію довкола реставрованого об'єкту. Окрім того, у різних країнах однокореневі терміни можуть використовуватися по-різному, застосовуватися до неоднотипної за характером діяльності, а спільний корінь терміну може створювати непорозуміння між фахівцями різних галузей.

В українській науковій літературі для позначення заходів по збереженню творів мистецтва та архітектури здебільшого використовують термін «реставрація», і лише для позначення заходів, скерованих на зупинення процесу руйнування пам'ятки й захист її від зовнішніх впливів, забезпечуючи цим певний режим зберігання, використовують термін «консервація». Наталія Ревенок дає визначення, що саме вважається реставрацією: «Комплекс заходів, скерованих на запобігання подальших руйнувань пам'яток та досягнення оптимальних умов їхнього тривалого зберігання, забезпечення можливостей подальшого відкриття нових, раніше невідомих властивостей збережених творів» (Ревенок, 2021: 95).

При дослідженні термінологічних варіацій реставраційної діяльності, Тетяна Тимченко висловлює думку, що в міжнародній спільноті науковців для означення такої сфери діяльності рівноправно існують два терміни – «реставрація» та «консервація», а також, як компромісний термін, «консервація-реставрація», який більше використовується в офіційних міжнародних документах (Тимченко, 2021: 526). Т. Тимченко тлумачить термін «консервація», який узагальнюючи можна трактувати як діяльність, що забезпечує умови зберігання та уповільнює процеси руйнації з метою продовження терміну існування пам'яток і зниження кількості реставраційних втручань. Окрім того, Т. Тимченко наводить також інше тлумачення терміну «реставрація», а саме, як завершального й необов'язкового етапу втручання, пов'язаного з унесенням доповнень, які не є необхідними з погляду збереженості твору, а лише добавляють естетичної цілісності (Тимченко, 2021: 527).

При дослідженні теоретичних основ реставрації об'єктів архітектурно-містобудівної спадщини, Леонід Прибега дає визначення, що є пам'ятками архітектурної спадщини: «об'єкти, автентична архітектурна форма чи матеріальна субстанція яких засвідчує архітектурно-будівельну діяльність людини в минулому, і в поєднанні з історично успадкованим довкіллям становить історичну, наукову, мистецьку чи іншу культурну цінність» (Прибега, 2015: 145).

У європейській практиці стосовно збереження пам'яток мистецтва ширше застосування має термін «консервація», аніж «реставрація». При дослідженні філософської суті реставрації творів мистецтва минулого Ліза Джомбіні (Lisa Giombini) звертає увагу на близькість за значенням термінів «консервація» і «реставрація», зокрема вказуючи на відмінності в сенсі цих понять у різних країнах. Слова «restauro» італійською, «restauración» іспанською та «restauration» французькою мають широке значення. Воно охоплює більшу частину того, що означає лише термін консервація англійською мовою (хоча *conservazione*, *conservation* і *conservación* усе частіше використовуються в італійській, французькій та іспанській). В англійських країнах термін «реставрація», якщо він взагалі використовується, зазвичай застосовується в обмеженому сенсі, позначаючи втручання, спрямоване на інтеграцію втрат у витвір мистецтва чи на відтворення стилю певного періоду (Giombini, 2019: 9). Опираючись на резолюцію, прийняту Міжнародною радою музеїв, Комітетом з охорони природи (ICOM-CC) після 15-ї трирічної конференції, яка відбулася у вересні 2008 року в Делі, Ліза Джомбіні дає визначення цим двом термінам. Отож, консервація визначається як: усі заходи та дії, спрямовані на охорону матеріальної культурної спадщини, одночасно забезпечуючи її доступність для теперішнього та майбутніх поколінь. Реставрація, у свою чергу, стосується всіх дій, безпосередньо застосованих до єдиного й стійкого предмету, спрямованих на полегшення його оцінки, розуміння та використання. Ці дії виконуються лише тоді, коли предмет втратив частину своєї значущості чи функції через минулі зміни або погіршення. Вони засновані на повазі до оригінального матеріалу. Найчастіше такі дії змінюють зовнішній вигляд предмету (Giombini, 2019: 10).

У дискусії стосовно природи та ролі наративу в реставрації та консервації Найджел Уолтер (Nigel Walter) виділяє три терміни важливості для збереження історичних будівель: реставрація, збереження, консервація. При цьому дослідник зазна-

чає, що реставрація є емоційним терміном, який у дев'ятнадцятому столітті використовувався для опису гіпотетичного переосмислення старих будівель в історичній ідіомі. Реакцією на це є збереження, спрямоване на те, щоб зберегти будівлю в її поточному стані з мінімальним втручанням. Консервація посідає середню позицію між цими двома термінами, і в сучасному застосуванні її часто визначають як управління змінами (Lamarque, Walter, 2019: 5).

При дослідженні природи реставрації Джованні Карбонара (Giovanni Carbonara) визначає її, як будь-яке втручання, спрямоване на збереження та передачу в майбутнє творів, що мають історичне, художнє та екологічне значення, роблячи їх легшими до розуміння, не стираючи сліди плину часу (Carbonara, 2012: 4). Разом із тим Дж. Карбонара застосовує ще одне поняття, споріднене з реставрацією, а саме – «збереження» (preservation), і вдається до пояснення кожного з них: «реставрація» (restoration), означає, перш за все, безпосередню роботу над твором і навіть зміну твору, завжди під суворим техніко-науковим та історико-критичним контролем; «збереження» (preservation) означає запобігання та захист, які мають бути реалізовані лише для того, щоб запобігти пізнішій реставрації, яка все одно буде травматичною подією для будь-якої пам'ятки (Carbonara, 2012: 4).

Використовуючи метод «від загального до конкретного» (дедуктивний метод) при дослідженні терміну «реставрація» Дж. Карбонара відкидає ті споріднені поняття, які хоч і мають спрямованість на відновлення втраченого у творі та є близькими з ним за етимологією, але за своєю суттю все ж не є реставрацією. Так, «реабілітація», «зцілення» конструкції, функціональний «ремонт» частини, «повторне винайдення» чи «переробка» всього або частини твору (операція, яка виходить «за рамки реставрації») не є реставрацією. Це операції, які впливають на пам'ятку і трансформують її, часто оновлюючи й повністю перепроєктуючи, або зводячи пам'ятку до простого фону, свого роду простої цитати античності, різко сучасного архітектурного чи міського вираження. Це вже не реставрація, оскільки від стародавньої матерії майже нічого не залишилося, а її «цінності» зневажено; це просто зведено до проблиску іншої, нової вправи у дизайні (Carbonara, 2012: 5).

Як бачимо, використання термінів «реставрація» і «консервація» українськими та західноєвропейськими фахівцями в діяльності зі збереження є схожим. Спільним для всіх є розуміння того, що реставрація застосовується при втраті пам'яткою

частини своєї значимості або функції та передбачає неминуче втручання в її матеріальну структуру, а метою є зупинення природнього процесу руйнації, збереження автентичної форми та матеріальної субстанції пам'ятки з подальшим її вивченням для виявлення прихованих властивостей. Різниця полягає лише у використанні західноєвропейськими науковцями терміну «консервація» через його більш ширший зміст, а також, ймовірно, таким чином намагаючись закласти у свідомості різницю між консерваційними заходами (спрямованими на збереження теперішнього стану та забезпечення доступності пам'ятки для дослідження в майбутньому) та реставраційними (більш травматичними для пам'ятки, що вносять зміни й доповнення у її матерію).

Для Японії реставрація є особливою ремісничою діяльністю, яка є методом збереження не тільки матеріальних пам'яток минулого, а ще й збереженням і відтворенням традиційних технік будівництва та ремесла. Інтеграція Японії в міжнародну спільноту збереження культурної спадщини відбулася порівняно нещодавно. Уряд Японії 1975 року запровадив правову охорону традиційних технік прийнявши нову главу до закону, який передбачає «Захист традиційних методів збереження культурних цінностей» (Park, 2019: 90). Далі, 1980 року, створили Японський національний комітет ICOMOS (Міжнародна рада з охорони пам'яток та історичних місць); потім, ратифікація урядом Японії Конвенції про охорону світової культурної та природної спадщини ЮНЕСКО, у 1992 році; і вже 1994 року Японія організовує Конференцію з питань автентичності в одній із своїх давніх столиць – місті Нара, результатом якої є прийнята Конвенція про всесвітню спадщину (Larsen, 1996: 61). Зважаючи на специфіку підходу до збереження архітектури через характерний для Японії матеріал структури пам'яток (в основному дерево) та особливість її культури, підхід японських фахівців до реставрації може видатися протилежним або навіть чужим для багатьох європейських науковців. Починаючи з IX століття традиційним японським методом збереження та продовження терміну використання архітектурної споруди з дерева є метод повного розбирання та нового збирання. Хоча у країнах чи регіонах, яким притаманне спорудження дерев'яних будівель, як-от у Китаї, Англії чи країнах Скандинавії, традиції демонтажу-ремонту не існує (Larsen, 1996: 63). Такий підхід, який передбачає розбирання і нове збирання будівлі, допомагає зберегти не тільки саму споруду, а й традиційне ремесло будівництва та передати ці навички

наступному поколінню. Для цього, як зазначає Таня Парк (Tanya L. Park), уряд Японії запровадив правову охорону традиційних технік, закріплюючи їх за окремими особами чи групами осіб, які володіють такими знаннями, та періодично називаючи такі унікальні знання «Живими скарбами» (Park, 2019: 90).

Архітектурна спадщина Японії представлена в основному з дерева, що суттєво впливає на підхід до збереження та реставрацію історичних будівель. Досвід європейських фахівців здебільшого базується на роботі з кам'яними чи цегляними будівлями, тому японський підхід до збереження сприймається дещо суперечливо. Загалом, Масару Секіно (Masaru Sekino), досліджуючи збереження та реставрацію архітектурних пам'яток у Японії, описує чотири методи, які використовуються для збереження дерев'яних будівель: 1) розбирання та повторне збирання; 2) зведення укриття; 3) періодична реконструкція за оригінальним проектом; 4) побудова масштабної моделі (Sekino, 1972: 207). Один із них, а саме метод розбирання та повторного збирання будівлі, викликає несприйняття західноєвропейськими фахівцями через імовірність, на їхню думку, втрати пам'яткою автентичності. Деревина (основний структурний матеріал більшості архітектурних пам'яток Японії) піддається впливу природних процесів таких як комахи, що живляться деревиною, та гниття деревини. Суть першого методу зводиться до того, що з метою продовження терміну існування та експлуатації пам'ятки, її повністю розбирають (від даху до основи), аналізують стан елементів, за потреби замінюючи непридатні й пошкоджені частини, і знову збирають. Усе це відбувається з документуванням процесу та детальною фотофіксацією. Важливим при заміні матеріалу є дотримання принципу застосування аналогічної деревини тій, що зазнала пошкодження. Таким чином, пам'ятка, яка була зведена декілька століть тому, продовжує своє існування протягом наступних років.

При дослідженні принципів і практики збереження історичних будівель в Японії Кнут Ейнар Ларсен (Knut Einar Larsen) наводить приклад реконструкції будівель храму Ісе, зазначаючи про помилкове тлумачення західними фахівцями циклу реконструкції «раз на 20 років» (англ. vicennial cycle, від лат. vicennium – період двадцяти років) храму Ісе як японського підходу до реставрації. Такий «цикл є і не може бути інтерпретований інакше, ніж як релігійна подія», зазначає автор (Larsen, 1996: 62).

Олімпія Нігліо (Olimpia Niglio) саме досліджує відмінності у підходах до збереження архітектур-

них активів Японії та Італії. На думку дослідниці японська відмінність пояснюється двома аспектами: сприйняттям простору та концепцією неперемінності, якими пронизана вся культура Сходу. Простір в японській культурі розглядається не лише як фізична сутність, а й, що є більш важливим, з погляду його зв'язку з плином часу. Бауючись на концепції відчуття місця сприйняття простору, зокрема в храмі Ісе, змінюється від людини до людини та час від часу, щоразу, коли вони займають певне місце. Другий аспект стосується постійної зміни всього впродовж існування. До чого б ми не звернулися, усе є змінним, немає нічого постійного, наше матеріальне оточення неминуче змінюється та перебуває в безперервних метаморфозах (Niglio, 2011: 11).

Аналіз досліджень японського досвіду реставрації історичних будівель показує, що підходи до збереження та реставрації архітектурних пам'яток в Японії дещо відрізняються від західноєвропейських. Зокрема, це пов'язано з тим, що архітектурна спадщина Японії в основному є побудованою з дерева, а одним з основних методів збереження є розбирання та повторне збирання дерев'яних будівель, з заміною непридатних до використання частин. Давня українська архітектура, в переважній більшості це храмова, якій вдалося достояти до сьогодення, теж є дерев'яною. Однак у цьому регіоні не поширений такий метод реставрації, як розбирання та повторне збирання дерев'яної будівлі. Здебільшого традиційним є вибіркоче відновлення окремих елементів, які втратили свої конструктивні властивості.

Якщо порівнювати розуміння суті реставрації на двох різних континентах (у Європі та Японії), то в галузі збереження архітектурної спадщини європейські науковці сповідують принципи, розроблені для традиційних мистецьких реставраційних проектів, якими є: можливість ідентифікації, «мінімальний вплив» і його потенційна можливість повернення до попереднього стану, повага до автентичності та стародавньої «матерії», фізико-хімічна сумісність будь-якого доповнення (Carbonara, 2012: 4), найбільше турбуючись, вочевидь, про втрату унікальності матеріального твору, який неможливо відтворити (Carbonara, 2012: 3). Натомість японська філософія відновлення будівлі до її первісного стану виражає вдячність внеску оригінального майстра-теслі (Larsen, 1996: 63), підтримуючи діяльність майстрів, що володіють традиційним ремеслом, і зберігаючи, таким чином, культурні традиції. Так японці отримують подвійний результат: зберігають історичні споруди за допомогою традиційних методів, і

навпаки, традиційні методи зберігаються через виконання роботи зі збереження (Larsen, 1996: 63).

Стосовно терміну «автентичність», то використання його зустрічається як у науковій літературі, так і в повсякденному житті. Здебільшого цей термін стосується якісної характеристики пам'ятки, яка походить із минулого, вказуючи на відсутність втручання людини в її матеріальну структуру. Якщо говорити про повсякденне сприйняття автентичності, то першим що спадає на думку, це первісний стан матеріальної субстанції об'єкту дослідження. Однак, у реставраційній діяльності тлумачення цього терміну має ширший спектр, охоплюючи як матеріальну складову, так і історичний аспект, тобто зміни (нашарування) матеріальної структури внаслідок історичних подій чи обставин, в тому й діяльності, яка відбулась з метою продовження існування пам'ятки до моменту усвідомлення її цінності. Аналіз наукових досліджень та міжнародних документів засвідчує, що автентичність є тим критерієм, який визначає комплекс заходів по збереженню творів мистецтва та архітектурних пам'яток саме як реставраційну діяльність.

У дослідженнях українських науковців часто зазначається, що головною метою реставрації пам'ятки (у цьому випадку говоримо про пам'ятки архітектури та містобудування) є збереження історичної достовірності (автентичності) (Руднева та ін., 2021: 400). Ця ж умова прописана і в Законі «Про охорону культурної спадщини» у дефініції поняття «реставрація», згідно з яким вона розглядається сукупністю «науково обґрунтованих заходів щодо укріплення (консервації) фізичного стану, розкриття найбільш характерних ознак, відновлення втрачених або пошкоджених елементів об'єктів культурної спадщини із забезпеченням збереження їхньої автентичності» (Закон №1805-III, 2000). Визначення поняття «автентичності» закріплене ще одним нормативним документом – ДБН А.2.2-14-2016 «Склад та зміст науково-проектної документації на реставрацію пам'яток архітектури та містобудування», у якому акцент зроблено на збереженні «його первісної матеріально-технічної структури, форми та вигляду» (ДБН А.2.2-14-2016, 2022: 2). З огляду на ці «дороговкази», збереження автентичності є тією першочерговою метою, якої повинні дотримуватись і прагнути усі консерватори/реставратори.

Аналізуючи сучасний стан наукової реставрації в Україні Н. Ревенок зазначає, що «сучасна консервація і реставрація предметів часто зводиться до забезпечення стабільності матеріалу, без засто-

сування заходів, що кардинально змінюють справжній вигляд предмету». Оригінальність пам'ятки можна зберегти лише невтручанням у природу предмету; доповнення ж втраченого повинно бути виконано з ідентичного матеріалу та відрізнитися текстурою від оригінального, а виконання проводити так, щоб нововведення можна було легко відділити від оригінального твору не завдаючи нового пошкодження (Ревенок, 2021: 95).

У ХХ столітті питання автентичності було основним для збереження, і, зокрема, панувало переконання, що автентичність історичних будівель полягає виключно у збереженні їх фізичної матерії (Lamarque, Walter, 2019: 17). Сьогодні підхід до розуміння і тлумачення автентичності пам'яток зазнав зміни, привертаючи більшу увагу до відновлення не лише матерії, а й їх функціональності (тобто використання в сучасних умовах), як способу продовження терміну їхнього існування. Подібно як філософська головоломка про корабель Тесея, який зберігає свою ідентичність навіть через поступову повну заміну фізичних частин (Lamarque, Walter, 2019: 17), триває дискусія про те, що робить матеріальну пам'ятку автентичною; чи є будівля тією самою, що й на початку створення після заміни її, нехай і непридатних для подальшого використання, частин.

У міжнародних документах, які стосуються збереження культурної спадщини, зокрема у Ризькій хартії про автентичність та історичну реконструкцію культурної спадщини від 2000 року, автентичність наводиться як критерій ступеня вірогідності і точності збереження важливих ознак культурної спадщини (включаючи форму і проектне вирішення, матеріали і конструкції, функціональне призначення і використання, традиції і технології, розміщення і довкілля, дух, емоції та інші чинники) (Ризька хартія, 2000). Тобто збережена автентичність пам'ятки дає можливість ідентифікувати стилістичну приналежність, авторство, прослідкувати еволюцію розвитку матеріалів, інструментів, технік, виявити культурний обмін та ставлення певної культури до запозичень. Окрім того, у Нарському документі про автентичність 1994 року зазначається, що судження про автентичність пов'язане з різноманітністю джерел інформації (концепція та форма, матеріали та субстанція, використання та функція, традиція та майстерність, ситуація та місце розташування, дух та виразність, первісний стан та історичне становлення), а використання цих джерел надає можливість описати культурну спадщину в характерних вимірах у художній, технічній, історичній та соціальній площинах (Нарський документ, 1994).

Автентичність часто пов'язують з незмінністю (чи незайманістю) матеріялу. Ідеологізація неприпустимості використання сучасних матеріялів у реставрації віддаляє від суті проблем, пов'язаних з конструктивним існуванням самої пам'ятки та цілісності її матерії. З цього приводу Джованні Карбонара, досліджуючи поєднання історичних і техніко-наукових аспектів у реставрації, говорячи про використання сучасних матеріялів у реставрації, зазначає, що немає сенсу цензурувати чи забороняти матеріял, традиційний чи сучасний, адже результат здебільшого залежить від самого реставратора-професіонала, який взяв на себе відповідальність за перетворення пам'ятки в більш-менш хороший проект, і від наукового контролю над експериментальними застосуваннями (Carbonara, 2012: 5).

В Японії питання автентичності не має такого поширення під час збереження пам'яток архітектури як на заході. Говорячи про концепцію «автентичності», як центральний елемент Конвенції про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини 1972 року, Кнут Ейнар Ларсен вказує на проблематичність застосування японськими фахівцями поняття автентичності, зазначаючи, що в японській мові немає еквівалентного терміну. Аналізуючи традиційну практику японських майстрів у галузі збереження зауважуємо, що їхній підхід до реставрації допускає процес внесення змін до структури історичної будівлі, підводячи цим самим її стан максимально наближеним до первісного. Для японських фахівців зі збереження, на думку дослідника, зміни, яких зазнала пам'ятка в продовж історії свого існування не є важливими порівняно з оригінальністю матеріялу і оригінальністю початкового вигляду, наданого його автором. Натомість за міжнародними стандартами збереження оцінка автентичності історичної будівлі не обмежує розгляд оригінальної форми та структури, а включає всі наступні зміни та доповнення, які самі по собі мають художню чи історичну цінність (Larsen, 1996: 62).

З порівняльної характеристики видно, що погляди на автентичність у вибраних для порівняння країнах різняться. Відмінностей між Україною та країнами Західної Європи фактично немає. Українські фахівці, так як і західноєвропейські, декларують дотримання збереження автентичності матерії, оригінальності форми і декорування, збереження авторського задуму. Але водночас Україна відрізняється кінцевим результатом реставраційної діяльності пам'яток архітектури, що часто викликає обурення громадськості стосовно порушення автентичності фасаду архі-

тектурної пам'ятки та занепокоєння про ймовірну втрату пам'ятки взагалі.

Основним акцентом стосовно дотримання автентичності у збереженні архітектурних пам'яток в Японії, поряд зі збереженням оригінальності структурного матеріялу, є відновлення та збереження традиційних технік і ремесел. Термін придатності дерев'яної конструкції будівлі порівняно з цегляною чи кам'яною є досить короткотривалим в історичному аспекті існування архітектурних пам'яток (в середньому до 100 років). Така недовготривала конструктивна властивість деревини вимагає застосування більш радикальних заходів для забезпечення продовження існування будівлі. Тому в Японії до сьогодні застосовується практика повного розбирання і збирання дерев'яних храмів. Традиція періодичного ремонту та реконструкції будівель існує в Японії починаючи з дев'ятого століття. Саме так, стверджують японські експерти, філософія відновлення будівлі до її первісного стану виражає вдячність внеску оригінального майстратеслі (Larsen, 1996: 63).

Відмінність японської практика збереження від європейської криється власне у суті збереження пам'ятки та продовження її існування. Зокрема, заходи по збереженню пам'ятки здійснюються не для демонстрації її як взірця стилю чи майстерності майстрів минулої епохи, а в основному для продовження практики традиційного ремесла нинішніми поколіннями. Індивідуальність Японії проявляється через вибір нею підходів збереження та відновлення традиційних знань, які стосуються технік ремесла будівництва, поряд з важливістю оригінальності матеріяльної субстанції та автентичності декоративних елементів пам'ятки. Звичайно, японським законодавством передбачено забезпечення дотримання оригінальності матеріялів та автентичності деталей, але базовим для Японії все ж є захист і відновлення інструментів та технік ремісничої майстерності зведення будівель, які були залишені позаду пізнішим технологічним розвитком (Larsen, 1996: 63).

Висновки. Виконуючи наукову реставрацію архітектурних пам'яток, фахівці з різних країн не завжди спільні у своїх поглядах стосовно мети, поставленої на початку проекту. Порівнюючи погляди фахівців країн Західної Європи, України та Японії вдається побачити, що акцент представників європейського континенту зроблено на матеріяльність пам'ятки. Увагу зосереджено на збереженні оригінальності матерії та цілісності твору, зберігається недоторканим декорування і нашарування, що утворені впродовж історичного

шляху до сьогодення, вбачаючи в цьому архівний документ, який передається наступному поколінню для дослідження. Якщо говорити про реставрацію як неминуче втручання в матеріальну субстанцію пам'ятки, то європейське бачення прагне, окрім як відновлення практичної функції пам'ятки для подальшого її застосування та збереження цілісності, ще й забезпечити легше розуміння та сприйняття пам'ятки. Віддалена від континентальної Європи Японія вбачає суть збереження пам'ятки у продовженні існування її незмінної конструкції та форми, авторського декору, розглядаючи первісний стан, створений автором, як ідеальну мету реставрації, не зберігаючи історичних нашарувань та пізніших змін. Головним для японських фахівців є збереження техніки та ремесла, навиків майстерності будівництва й використання давніх ручних інструментів. Маючи давню традицію житлового та сакрального будівництва з дерева Україна є близькою в цьому до Японії, але через свою територіальну

близькість з країнами Західної Європи й соціально-політичні зв'язки з нею зазнала впливу, не виробивши власного комплексного підходу в реставраційній діяльності. Саме такий глобалізаційний вплив Європи, включно з колоніальним минулим, завадили зберегти українську ідентичність в архітектурі та підході до реставрації/консервації архітектури з дерева. Острівна країна Японія, позбавлена будь-яких впливів ззовні, розвинула та зберегла власний підхід по догляду за будівлями з дерева. Хоча в той же час близький за територією та релігією з Японією Китай, маючи теж традицію дерев'яного будівництва, такого підходу до збереження як періодичний ремонт з повним розбиранням та новим збиранням дерев'яної будівлі немає. Тож, територіальна близькість не є тим чинником, який формує підхід до збереження. Культурні особливості, філософія та індивідуальний самостійний розвиток нації є базовими чинниками формування власних традиційних підходів до реставрації пам'яток.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ревенок Н. М. Наукова реставрація творів декоративно-ужиткового мистецтва в системі вищої художньої освіти. *Збірник наукових праць «Українська академія мистецтва»*. 2021. Вип. 30. С. 92–106. <https://doi.org/10.33838/паома.30.2021.92-106>
2. Тимченко Т. Р. Термінологічні варіації як відображення парадигми реставраційної діяльності. *Грааль науки*. 2021. Вип. 1, С. 521–529. <https://doi.org/10.36074/grail-of-science.19.02.2021.110>
3. Прибега Л. В. Архітектурна спадщина України : пам'яткоохоронний аспект : монографія. Київ: Інститут культурології НАМ України, 2015. 235 с.
4. Giombini L. Artworks and their Conservation. A (Tentative) Philosophical Introduction. *Aesthetica Edizioni*, 2019. № 110, P. 1–75. (Preprint. Periodico quadrimestrale in collaborazione con la Società Italiana di Estetica. № 110, gennaio-aprile 2019)
5. Lamarque P., Walter N. The application of narrative to the conservation of historic buildings. *Estetika: The Central European Journal of Aesthetics*, LVI/XII, 2019, № 1, P. 5–27.
6. Carbonara G. An Italian contribution to architectural restoration. *Frontiers of Architectural Research*, 2012, Vol. 1, Issue 1, P. 2–9.
7. Park T. L. Architectural Historic Wooden Preservation in Japan: Documentation and the Dissemination of Knowledge. In 22nd IWC International Symposium Wooden Heritage Conservation: beyond disciplines. 1–2 October 2019. Bilbao: Bizkaia Aretoa, UPV/EHU, 2019. P. 85–92.
8. Larsen K. E. Preservation of historic buildings in Japan: Principles and practices in an international perspective. In *Kyoto Conference On Japanese Studies 1994 March*. The Japan Foundation, 1996. P. 61–65.
9. Sekino M. The preservation and restoration of wooden monuments in Japan. *Preserving and restoring monuments and historic buildings* / UNESCO. Paris, 1972. P. 207–230.
10. Niglio O. Architectural Restoration: a comparison between Japan and Italy. *Twelve houses restored in Japan and Italy* / ed. Niglio O., Kuroda T. Rome, 2011, P. 7–16.
11. Руднева І. М., Глонь І. В., Грабовська Т., Пузіна К. І. Збереження архітектурної спадщини України шляхом реконструкції історичних будівель як чинник розвитку ідентичності нації. *Містобудування та територіальне планування*. 2021. № 77. С. 398–409. <https://doi.org/10.32347/2076-815x.2021.77.398-409>.
12. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 8 червня 2000 р. №1805-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14#Text> (дата звернення: 14.12.2023).
13. Склад та зміст науково-проектної документації на реставрацію пам'яток архітектури та містобудування : ДБН А.2.2-14:2016 від 29 грудня 2016 р. №337. URL: https://e-construction.gov.ua/files/new_doc/3021988218087146997/2023-01-24/ab5ef925-9b5e-4ae7-8769-05973b612bd3.pdf (дата звернення: 14.12.2023).
14. Про автентичність та історичну реконструкцію культурної спадщини : Ризька хартія від 24 жовтня 2000 р. / Науковий комітет Конференції в Ризі. №998_260. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_260#Text (дата звернення: 16.01.2024).
15. The Nara document on authenticity, 1994 / UNESCO. URL: https://www.icrom.org/sites/default/files/publications/2020-05/convern8_06_thenaradocu_ing.pdf (дата звернення: 16.01.2024).

REFERENCES

1. Revenok N. M. (2021) Naukova restavratsiia tvoriv dekoratyvno-uzhytkovoho mystetstva v systemi vyshchoi khudozhnoi osvity. [Scientific restoration of works of decorative and applied art in the system of higher art education] Zbirnyk naukovykh prats «Ukrainska akademiia mystetstva», – Collection of scientific works “Ukrainian Academy of Arts”, 30, 92–106. [in Ukrainian]
2. Tymchenko T. R. (2021) Terminolohichni variatsii yak vidobrazhennia paradyhmy restavratsiinoi diialnosti. [Terminological variations as a reflection of the paradigm of restoration activity] Hraal nauky, – The grail of science, 1, 521–529. [in Ukrainian]
3. Prybieha L. V. (2015) Arkhitekturna spadshchyna Ukrainy : pamiatkookhoronnyi aspekt : monohrafiia. [Architectural heritage of Ukraine: monument preservation aspect: monograph] Kyiv: Instytut kulturolohii NAM Ukrainy, – Institute of Cultural Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. 235 s. [in Ukrainian]
4. Giombini L. Artworks and their Conservation. A (Tentative) Philosophical Introduction. *Aesthetica Edizioni*, 2019. № 110, P. 1–75. (Preprint. Periodico quadrimestrale in collaborazione con la Società Italiana di Estetica. № 110, gennaio-aprile 2019).
5. Lamarque P., Walter N. The application of narrative to the conservation of historic buildings. *Estetika: The Central European Journal of Aesthetics*, LVI/XII, 2019, № 1, P. 5–27.
6. Carbonara G. An Italian contribution to architectural restoration. *Frontiers of Architectural Research*, 2012, Vol. 1, Issue 1, P. 2–9.
7. Park T. L. Architectural Historic Wooden Preservation in Japan: Documentation and the Dissemination of Knowledge. In 22nd IWC International Symposium Wooden Heritage Conservation: beyond disciplines. 1–2 October 2019. Bilbao: Bizkaia Aretoa, UPV/EHU, 2019. P. 85–92.
8. Larsen K. E. Preservation of historic buildings in Japan: Principles and practices in an international perspective. In *Kyoto Conference On Japanese Studies 1994 March*. The Japan Foundation, 1996. P. 61–65.
9. Sekino M. The preservation and restoration of wooden monuments in Japan. *Preserving and restoring monuments and historic buildings / UNESCO*. Paris, 1972. P. 207–230.
10. Niglio O. Architectural Restoration: a comparison between Japan and Italy. *Twelve houses restored in Japan and Italy / ed. Niglio O., Kuroda T.* Rome, 2011, P. 7–16.
11. Rudnieva I. M., Hlon I. V., Hrabovska T., Puzina K. I. (2021) Zberezhennia arkhitekturnoi spadshchyny Ukrainy shliakhom rekonstruktsii istorychnykh budivel yak chynnyk rozvytku identychnosti natsii. [Preservation of the architectural heritage of Ukraine through the reconstruction of historical buildings as a factor in the development of the nation's identity] *Mistobuduvannia ta terytorialne planuvannia, – Urban planning and territorial planning*, 77, 398–409. [in Ukrainian]
12. Pro okhoronu kulturnoi spadshchyny : Zakon Ukrainy. [On the protection of cultural heritage: Law of Ukraine] №1805-III. [in Ukrainian]
13. Sklad ta zmist naukovo-proektnoi dokumentatsii na restavratsiiu pamiatok arkhitektury ta mistobuduvannia : DBN A.2.2-14:2016. [Composition and content of scientific and project documentation for the restoration of architectural monuments and urban planning: DBN A.2.2-14:2016] №337. [in Ukrainian]
14. Pro avtentychnist ta istorychnu rekonstruktsiiu kulturnoi spadshchyny : Ryzka khartiia. [Riga Charter on authenticity and historical reconstruction in relationship to cultural heritage] *Naukovyi komitet Konferentsii v Ryzi, – Scientific Committee*, №998_260. [in Ukrainian]
15. The Nara document on authenticity, 1994 / UNESCO.